

**АХРОМАТИЧНІСТЬ ЯК ОЗНАКА ОБРАЗНОЇ ПАРАДИГМИ
ДАВНЬОАНГЛІЙСЬКИХ ЕПІЧНИХ ТВОРІВ 10-11 СТ.
ТА ПОЕМИ “БЕОВУЛЬФ”**

Колір є атрибутом фізичного світу, який протягом еволюції людської спільноти був і залишається об'єктом інтенсивного художнього переосмислення. Результатом цього процесу в мовах світу є сукупність кольоропозначень, їх семантика (значеннєвий потенціал), синтактика (сполучуваність з іншими знаками мовної системи), прагматика (функція у мовній комунікації).

Властивості кольору як фізичного об'єкта традиційно були предметом дослідження нелінгвістичних наук. Зокрема, основні класифікації колористичних явищ та фізичні властивості світла як джерела кольору описані в наукових працях Г. Гельмгольца, В. Гете, Е. Герінга, М. Ломоносова, Дж. Максвелла, І. Ньютона, Т. Юнга, Г. Фехнера. Одну з перших спроб розглянути кольоропозначення як лінгвістичну реалію було здійснено у *Basic Color Terms, Their Universality and Evolution*, у якій було обґрунтовано розподіл колірної лексики на основні та похідні колірні терміни, а також наведено закономірності розвитку візуально-мисленнєвого сприйняття колоративного феномена свідомістю людини [3]. Надалі кольоропозначення, їх реалізація в системі мови та художнього тексту було досліджено у працях Н. Бахіліної, А. Вежбицької, Т. Вендіної, Т. Венкель, С. Мартінек, А. Стейнвалля, Р. Фрумкіної, Г. Яворської, Т. Яньшина та ін.

Специфіка кольоропозначень як об'єктів мовної системи, які притаманні більшості світових мов, і як складників символічно-сакрального шару значень обумовлюють актуальність їх дослідження в царині етносемантики, психолінгвістики та міфопоетики. Вивчення кольоропозначення у світлі мовних змін (у діахронічному аспекті) дозволяє виявити етноспецифіку сприйняття та лінгвістичного перекодування колірного феномена протягом мовної еволюції і на цій підставі сформулювати висновки стосовно глибинних рис етносвідомості, які лежать в основі даних явищ.

Метою даного дослідження є аналіз колоративної лексики чотирьох творів давньоанглійського періоду (*Beowulf, The Battle of Maldon, The Battle of Finnsburh, The Battle of Brunanburh*); визначення її кількісного складу за основними класифікаціями кольоропозначень; порівняння функцій кольоропозначення в тексті для сучасної та давньоанглійської мов; формулювання висновків стосовно мовної картини світу

англійського етносу, закованої в колоративних лексемах та специфічних рисах їх форми та значення.

Основний корпус колоративної лексики англійської мови був сформований ще у давньоанглійській період:

Рис. 1. Порівняльний вік англійських колоративів [6]

Colour Term	<i>First recorded</i>	Colour Term	<i>First recorded</i>
<i>Amber</i>	1500	<i>Maroon</i>	1791
<i>Aqua(marine)</i>	1862	<i>Mauve</i>	1860
<i>Azure</i>	1481	<i>Mustard</i>	1848
<i>Beige</i>	1879	<i>Navy (blue)</i>	1840
<i>Black</i>	700	<i>Olive</i>	1662
<i>Blue</i>	1300	<i>Orange</i>	1600
<i>Brown</i>	1300	<i>Peach</i>	1848
<i>Carmine</i>	1799	<i>Pink</i>	1720
<i>Charcoal (grey/gray)</i>	1952	<i>Plum</i>	1878
<i>Chartreuse</i>	1884	<i>Puce</i>	1787
<i>Cream</i>	1872	<i>Purple</i>	975
<i>Crimson</i>	1400	<i>Red</i>	700
<i>Emerald</i>	1598	<i>Rose</i>	1530
<i>Fawn</i>	1881	<i>Rust</i>	1716
<i>Fuchsia</i>	1923	<i>Scarlet</i>	1386
<i>*Gold</i>	1400	<i>*Silver</i>	1481
<i>*Golden</i>	1300	<i>Tan</i>	1749
<i>Green</i>	700	<i>Tangerine</i>	1899
<i>Grey/Gray</i>	700	<i>Teal</i>	1923
<i>Indigo</i>	1622	<i>Turquoise</i>	1853
<i>Lavender</i>	1882	<i>Ultramarine</i>	1598
<i>Lemon</i>	1796	<i>Vermilion</i>	1400
<i>Lilac</i>	1791	<i>White</i>	950
<i>Lime</i>	1923	<i>Violet</i>	1370
<i>Magenta</i>	1860	<i>Yellow</i>	700

Основні колірні терміни (за термінологією Берліна та Кея) [3] англійської мови – *black, green, grey, red, yellow* – були вперше зафіксовані в письмових джерелах на початку 8 століття. Інші три основні колірні терміни – *blue, brown, white* – увійшли в ужиток значно пізніше. *Blue* є пізнім запозиченням із французької мови; давня форма *brown* – *brun* не є точним семантичним еквівалентом прикметника, що позначає коричневий колір; роль колоративу *white* (*hwit*) в англійській мові відігравали квазі-колоратив *scir* (яскравий, прозорий) та *blac* (світлий, безколірний).

Таким чином, емпіричні дані свідчать, що колоративний потенціал англійської мови був майже повністю сформований на час писемної фіксації основних творів давньоанглійського епосу – *Beowulf, The Battle*

of *Finnsburh*, *The Battle of Maldon*, *The Battle of Brunanburh*. Аналіз лексикографічного матеріалу з етимологічних та історичних словників [4], [5] свідчить про розвиненість значеннєвого (наявність прямих та непрямих значень), деривативного та символічного потенціалу колоративів.

Наприклад, лексема *brun*, яка етимологічно належить до праїндоевропейського шару англійської мови, містить два протилежні значення – “коричневий, темний” (пізніми дериватами *brun* від цих значень є назви тварин з темним кольором хутра – *bear*, *beaver*) та “сяючий” (у сучасній англійській мові – лексеми *burn*, *burnish*) [5]. Серед слів, утворених від кореневої морфеми *brun*, є деривати, утворені шляхом конверсії (*brunian*) та основоскладання (*brunbasu*, *brunecg* та ін.)

brún [] *adj* brown, dark, dusky; having metallic luster, shining

brúnbasu [] *adj* brownish-purple (1)

brúnecg2 [] *adj* with gleaming-blade

brunedā [] *m* (-n/-n) itch, a reddish eruption on the skin, St. Anthony's fire,

brúnfág [] *adj* burnished, brown-hued

brúnian [] *vv/i2* to become brown

brúnwann [] *adj* dusky

*brúwyr*t [] *f* (-e/-e) brownwort, water-betony, wood-betony [4]

Квазі-колоратив *scir*, який у сучасній англійській мові зберігся у вигляді *sheer*, у словнику зафіксований як омонім *scir* (*shire*). Окрім деривативного потенціалу, про високий ступінь його лінгвістичної обробки свідчить наявність великої кількості непрямих, символічних значень:

scír [] *adj* clear, bright; 1. of living creatures, bright, brilliant, gleaming, shining, splendid, resplendent; 1a. of quality; 1b. morally clear, pure; 2. of inanimate things, (a) of vegetation, bright, brilliant, white; (b) of metals, stones, etc., bright, lustrous, glittering, brilliant; (c) of glass, clear, transparent; (d) of water, clear, limpid; (e) of wine, bright, clear, pure, neat, unmixed; (f) of light and light-giving things, bright, clear, brilliant; (g) of the world; (h) of a banner; (i) of the voice, clear

scíran [] *vv/t1b 3rd pres scírþ past scírde ptp gescíred* 1. to make clear what is hidden or obscure, declare, tell, say, make known; 2. to make clear by distinguishing between things, to distinguish, decide; 2a. to decree, act in authority; 3. to bring a charge against a person; 4. 1 to get clear of obligation, trouble, etc., get exemption, clear from, get rid of; 5. ge~ to discharge an office [4]

Переконавшись, що колоративна лексика давньоанглійської мови складатиметься з основних колірних термінів і засвідчивши функцію давньоанглійських колоративів як повноцінних мовних одиниць, за допомогою аналізу текстів давньоанглійського епосу виявимо, наскільки відрізняються сучасна та давня англійська мови за ознаками співвідношення ахроматичних та хроматичних кольорів (за даними А. Стейнвалля, воно становить приблизно 50, 48% та 49,52% відповідно) [6] та за частотою використання колірних термінів (у сучасній англійській мові частотний ряд має такий вигляд: *black* – *white* – *red* – *green* – *blue* – *grey* – *yellow* – *brown*).

Результати статистичного підрахунку випадків застосування колоративної лексики доцільно подати у вигляді таблиці.

Таблиця 1. Колоративна лексика давньоанглійських творів: кількісні характеристики.

Колоратив	<i>Beowulf</i>	<i>The Finnsburh Fragment</i>	<i>The Battle of Maldon</i>	<i>The Battle of Brunanburh</i>	Разом
Blæc	-	-	-	-	-
Sweart	2	1	-	1	3
Hwit	1	1	-	1	3
Blac	3	1	-	-	4
Scir	6	-	1	-	7
Read	-	-	-	-	-
Grene (groeni)	-	-	-	-	-
Bleu (blwe)	-	-	-	-	-
Geolu (geolwe)	1	-	-	-	1
Brun	3	1	1	-	6
Græg	3	1	-	1	5
Разом	19	5	2	3	29

До списку колоративів було додано колоративи-синоніми: до *blæc* – *sweart*, до *hwit* – *scir* та *blac*.

Розподіл кольоровживань за творами не є рівномірним. Найбільша кількість колоративів міститься в тексті “Беовульф”, що є закономірним з огляду на обсяг твору, але два найменші твори - *The Battle of Brunanburh* та *The Finnsburh Fragment* – містять більшу кількість колоративів, ніж значно більший за обсягом *The Battle of Maldon*. Надалі ми зробимо спробу з’ясувати причину цього явища, хоча не слід виключати і випадкового розподілу колоративів у давніх творах, невеликих за розміром.

Найдавнішим з епічних фрагментів, які були обрані для дослідження в рамках даної роботи, є “Беовульф”. Факт писемної фіксації тексту в 11 столітті не впливає на сприйняття цього твору як такого, що лежить у витоках англосаксонської етносвідомості. Роль записувача тексту, якою б значущою вона не була, не могла суттєво зачепити колористичну структуру твору.

За кількісними характеристиками та смисловим навантаженням у творі переважають (щоправда, непереконаливо) темні кольори: чорний, сірий, коричневий. Світлий діапазон кольорів представлений колоративами *blac*, *hwit*, *scir*.

Статистика свідчить, що за фізичною характеристикою хроматичності-ахроматичності у всіх текстах переважають ахроматичні кольори (чорний, сірий, білий та їх відтінки). Співвідношення між ахроматичними та хроматичними колоративами становить 1:28, тоді як для сучасної англійської мови характерний приблизно рівномірний розподіл. Хроматична палітра представлена єдиним прикметником *geolwe* (жовтий), умовно до нього можна додати *brun*, оскільки останній є полісемантичним і залежно від контексту може набирати значення “темний”, “коричневий” або “блискучий”.

Розглянемо кожну колоративну лексему в контексті.

Прикметник *geolwe* у тексті можна вважати okazіоналізмом, оскільки його використання є єдиним у своєму роді і має описовий характер.

Прикметник *brun* у тексті засвідчено тричі, один раз у складі композити в усталеному виразі *brad ond brunecg* (*broad and bright-edged*), другий раз – для позначення блиску лускатої шкіри дракона (*brun on bane*), третій – для позначення блискучого металу, з якого зроблений шолом героя (*brunfagne helm*). Отже, прикметник *brun* на час складання та запису поеми “Беовульф” зберігає праіндоевропейське значення “блискучий, яскравий” і фактично не використовується для позначення темного кольору.

З ахроматичних колоративів представлені *blac*, *sweart*, *hwit*, *scir*, *græg*. Для позначення темної половини ахроматичного спектра використовується переважно колоратив *sweart*, який витісняє синонім *blæc* не лише у “Беовульфі”, а й в інших епічних творах:

165 *Swa fela fyrena feond mancynnes,
atol angengea, oft gefremede,
heardra hynða. Heorot eardode,
sincfage sel sweartum nihtum;
no he þone gifstol gretan moste,
maþdum for metode, ne his myne wisse.*

Цікаво, що цей єдиний випадок використання *sweart* як класичного колоратива з’являється в першому розділі тексту, який зазнав суттєвої християнської обробки.

Колоратив *græg* засвідчено в тексті тричі, кожного разу – в контексті опису зброї – мечів, списів, кольчуг (*græge syrcan*, *grægmael*). Загалом у корпусі аналізованої літератури на *græg* припадає 5 із 29 кольоровживань, тобто серед усіх “класичних” основних колірних термінів *græg* є найбільш уживаним. Цей факт виразно контрастує зі статистичними даними стосовно сучасної англійської мови, у якій “сірий” є найменш уживаним із усіх основних колірних термінів [6].

Найбільшу кількість суперечностей спостерігаємо у групі колоративів, що позначають світлу половину ахроматичної палітри: *blac*, *scir*, *hwit*, з урахуванням вищесказаного – *brun*. По-перше, колоратив *blac*, який у сучасній англійській мові має відповідник *bleak*, а також утворив дієслова *blanch* та *bleach*, у словнику давньоанглійської мови

тлумачиться як *blác* [1] *1. adj bright, shining, glittering, flashing; pale, pallid, wan*; в етимологічному словнику він фігурує як слово, утворене від спільного кореня з *blæc*, давнього відповідника сучасного колоратива *black*. Об'єднувальним елементом тут виступає поняття “нестачі кольору” [5].

Прикметник *hwit* використовується один раз для опису зброї, тоді як *scir* п'ять разів фігурує в ідентичних випадках, єдиний раз (*scir metod*) – у експліцитно християнському фрагменті стосовно Бога.

У “Битві при Фінзбурзі” колоративні номінації трапляються лише п'ять разів, причому на кожну кольороназву припадає тільки один випадок уживання. Таким чином, колоративні лексеми, представлені в даному творі (як і у двох інших епічних фрагментах), будуть допоміжним матеріалом для ствердження або спростування закономірностей, виявлених у “Беовульфі”.

П'ять кольороназв було використано у *The Finnsburh Fragment* - *græg, blac, hwit, brun, swear*t. Перша з них – *græg* – виступає як складник композити *græghama*, іменника, що в системі кеннінгів є одним із позначень слова “вовк”. У даному випадку його використання вмотивоване законами алітераційного вірша: необхідний ритм та звучання уривка в усному виконанні створюються за допомогою багаторазового алітераційного обігравання звука [g] та поєднання звуків [gr]:

2 *Ne pis ne dagap eastan, ne her draca ne fleogap,
ne her pisse healle hornas ne byrnap;
ac her forþ berap, fugelas singap,
gyllep græg-hama, gup-wudu hlynnep,
scyld scefte oncwyp.*

Інші чотири колоративні прикметники засвідчено в межах одного уривка, який доцільно тут навести повністю:

35 *hwearf blacra hræs. Hræfen wandrode
swear*t on sealo-brun. Swurd-leoma stod,

*swylce eal Finns-buruh fyrenu wære.
Ne gefrægn ic næfre wurplicor æt wera hilde
sixitg sige-beorna, sel gebæran,
ne nefre swanas hwitne medo sel forgyldan,
ponne Hnæfe guldan his hæg-stealdas.*

Перший прикметник описує колір обличчя, два наступних позначають колір пір'я воронів, тотемних атрибутів військової культури англосаксів (причому *swear*t вступає у виразний алітераційний зв'язок із сусідніми словами). Цей фрагмент є чи не єдиним описовим уривком автентичного походження, у якому зафіксовано одразу кілька колоративів. Варто зазначити, що в контексті твору логічним було б

також використання відповідника колоратива “червоний” для опису охопленого полум’ям Фінзбурга, але цей прикметник жодного разу не засвідчений в аналізованих епічних уривках: можна зробити висновок, що навіть описи в англосаксів мали більш-менш подієвий характер; атрибути навколишнього світу мали значення настільки, наскільки вони стосувалися головних героїв та їх руху художнім простором твору.

Наступний твір, *The Battle of Maldon*, з огляду на більш пізню дату писемної фіксації повинен перебувати на вищому рівні текстуальної обробки колірних термінів, але у творі колоративи трапляються лише двічі:

96 *Wodon þa wælwulfas (for wætere ne murnon),
wicinga werod, west ofer Pantan,
ofer scir wæter scyldas wegon,
lidmen to lande linde bæron.*

Прикметник *scir* не є класичним кольоропозначенням і в давньоанглійській мові позначає візуальні характеристики “чистий” і “прозорий”. Підтвердження цього знаходимо і в етимології: *scir* - *P.Gmc. *skairijaz* (cf. *O.S. skiri, O.Fris. skire, Ger. schier, Goth. skeirs "clean, pure"*) [5].

Другий випадок використання колоративів у складі вже згаданого клішованого виразу для опису зброї *brad and bruneccg* засвідчено в середині твору:

163 *þa Byrhtnoð bræd bill of sceðe,
brad and bruneccg, and on þa byrnan sloh.*

Текст наступного твору, “Битви при Брунанбурзі”, містить три випадки вживання колоративної лексики: *sweart, hwit, græg*. За принципом, знайомим нам із тексту “Битви при Фінзбурзі”, усі випадки вживання кольороназв уміщуються у трьох описових рядках:

*Letan him behindan hræw bryttian
saluwigpadan, þone sweartan hræfn,
hyrnednebban, and þane hasewanpadan,
earn æftan hwit, æses brucan,*
65 *grædigne gudhafoc and þæt græge deor,
wulf on wealde.*

У якості об’єктів опису знову виступають атрибути битви – тварини вовк, ворон та орел. Очевидно, що в даному випадку маємо справу з тенденцією, пов’язаною з поступовою появою навіть в епічних текстах описових фрагментів, які стосувались сакральних атрибутів військового побуту давніх германців. Це явище не можна пов’язати виключно із християнською традицією (“Беовульф” фактично не містить згадок про тотемних тварин, що можна було б пов’язати із християнською обробкою, але ми знаходимо їх як у настільки ж

давньому і безсумнівно дохристиянському тексті “Фінзбурга”, так і в “Битві при Брунанбурзі”, який можна розглядати як імітацію героїчного епосу, майстерно виконану християнським королем Альфредом). На нашу думку, у даному випадку не варто виключати можливість інтертекстуального прочитання багатьох епічних творів, особливо пізніх. Можливо, тенденція, що розпочалася у *The Finnsburh Fragment*, стала взірцем для майбутніх поколінь поетів, що прагнули відтворити світ старих і відомих у народі епічних оповідань.

Отже, серед колоративних одиниць кількісно та значеннєво переважають лексеми для позначення ахроматичних кольорів (чорного – *sweart*, сірого – *græg*, білого – *blac*, *hwit*, *scir*). Спектральні кольори представлені лише однією колороназвою – *geolwe*.

Основна колоративна бінарна опозиція “білий – чорний” на текстуальному рівні не зафіксована. Узагалі свідомість давнього англійця оперує опозицією “світлий-темний” (“яскравий-темний”), а не “білий-чорний”, що є закономірним з огляду на відсутність у язичницькому світогляді категоріальної опозиції “добро-зло”. Окрім того, на користь цього твердження свідчить і етимологія колороназв *blæc* та *blac*, які позначають протилежні точки опозиції в сучасній мові, відсутність колоративного значення у прикметника *brun*, який у давньоанглійській мові позначав ступінь яскравості, а в сучасній англійській трансформувався в колоративний *brown*; а також заміна колоративного *hwit* на квазі-колоративи *scir* та *blac*, для яких характеристика яскравості або нестачі кольору є визначальною. Таким чином, окрім ахроматичності давньоанглійського епосу і відносно невеликої питомої ваги колоропозначень у системі художніх засобів творів, можна говорити про подальше “знебарвлення” світу давньоанглійських творів через заміщення колоративного елемента на інші візуальні характеристики (яскравість, блиск та ін.).

У складі колоративної лексики зі співвідношенням 1:28 переважають ахроматичні колірні номінації – *sweart*, *græg*, *blac*, *brun*, *scir* та інші. Найбільш частотними є колоративи *scir* (7), *brun* (6), *græg* (5). Серед причин ахроматичності давньоанглійського епосу відзначається, по-перше, об’єктивний чинник у вигляді точок референції: тобто найбільш значущі для англосакса об’єкти дійсності (море, вода, вовк, скеля, зброя) справді забарвлені у кольори чорно-білого спектра. З іншого боку, виникає питання первинної причини, що зумовлює “сірість” палітри давніх епічних творів. Окрім того, постає проблема аналізу образних систем цих текстів і художніх засобів, притаманних їм, з метою виявлення художньо-символічної альтернативи колоративним характеристикам, яка більше відповідає стилю та модусу германського епічного тексту.

Утім, склад та розміщення колоративної лексики давньоанглійської мови в епічних творах свідчить на користь спостережень історика

літератури Жюссерана [1] стосовно ментальності англосаксів та етнокультурних цінностей, закодованих у героїчній літературі даного періоду: по-перше, культ війни та військової доблесті був наскрізним для англосаксонського суспільства, так що навіть бідні на описи і багаті на рух епічні твори пропонують читачам колористичні фрагменти лише в тих місцях, де мова йде безпосередньо про опис зброї та обладунків.

Лексикографічні дані свідчать про високий рівень мовного опрацювання колоративів (явище полісемії та непрямі значення, високий деривативний потенціал), проте в автентичних уривках епічних текстів не знаходимо жодного випадку ідіоматичного або символічного використання колоративних прикметників. На нашу думку, це свідчить про свідоме уникання авторами опису за допомогою колоративів і епітетних описів загалом. Їхня функція у творі покладена на інші художні засоби, зокрема на метафори-кеннінги та алітерацію, а також частково перенесена на характерний для германських епічних творів опис через дію або рух.

Література

1. Жюссеран. История английского народа в его литературе. – СПб : Изд-во С. Н. Поповой, 1898. – 311 с.
2. Beowulf: a Verse Translation. – N.Y. : W. W. Norton & Company, 2002. – 256 p.
3. Berlin B., Kay P. Basic Color Terms, Their Universality and Evolution. – Los Angeles : Berkeley, 1969. – 210 p.
4. Old English Dictionary. – http://home.comcast.net/~modean52/oeme_dictionaries.htm.
5. Online Etymology Dictionary. – <http://www.etymonline.com/>.
6. Steinvall A. English Colour Terms in Context // Institutionen för moderna språk. Skrifter från moderna språk 3. – Umeå universitet, 2002. – 277 p.
7. The Battle of Brunanburh. <http://loki.stockton.edu/~kinsellt/litresources/brun/brun2.html>.
8. The Battle of Maldon. <http://www.sacred-texts.com/neu/ascp/a09.htm>.
9. The Finnesburg Fragment. Beowulf ; Eds. C. L. Wrenn and W. F. Bolton. – Exeter : University of Exeter Press, 1996.

The article deals with colour terms in Old English texts, their position and functions in the poems, in conceptual organization of the texts, their role in the world vision.

Key words: color terms, English, Old English

В статье проанализированы функции прилагательных цвета в староанглийских текстах, их роль в концептуальной организации текста, в отражении видения мира соответствующего исторического периода.

Ключевые слова: прилагательные цвета, английский язык, староанглийский язык